

KUSAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA
DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
AND RESEARCH

2018

MAKALE BİLGİLERİ

Geliş Tarihi: 30.04.2018

Kabul Tarihi: 26.12.2018

ARTICLE INFO

Submission Date: 30.04.2018

Admission Date: 26.12.2018

DOI:

e-ISSN:

ERKEN OSMANLI DÖNEMİ'NDE KADIN BÂNİLERİN BURSA'DAKİ İMAR FAALİYETLERİNE KATKILARI*

Tahsin KORKUT

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, t.korkut@yyu.edu.tr

Hatice ENGİN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, sanattarihi90@gmail.com

Öz

Erken Osmanlı Dönemi'nde kadın bânîlerin Bursa ve çevresinde yaptıkları eserlerin araştırıldığı bu çalışmada, Bursa'nın başkent olma sürecinde kadınların mimari alandaki etkinliği konu edilmiştir. Kadınların sahip olduğu statü, toplumdaki konumu, babalarının veya eşlerinin onlara sağlamış olduğu ekonomik bağımsızlığının, inşa ettirdikleri yapılar üzerinde, etkin bir gücünün olduğu görülmüştür. Ayrıca yapı yaptıran kadınların çoğunluğunun saray mensubu oldukları ve saray dışından kadınlarında, zaman zaman bu imar faaliyetlerine katıldığı görülmüştür. Özellikle saray dışından olan kadınların daha çok toplumda tanınmış önemli şahsiyetlerin kızları, eşleri olduğu da tespit edilmiştir. Bu çalışmada kadınların, Bursa ve çevresinde inşa ettirmiş olduğu yapılar, tablo üzerinde sınıflandırılarak hangi yapıları inşa ettirmede daha fazla söz sahibi oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kadınların biyografilerine de kısaca değinilerek, yaptıkları eserlerde, statülerinin yapılar üzerinde ne derece tesir ettiği tespit edilmeye çalışılmış ve kadının toplumdaki konumunun, siyasetteki otoritesinin ve ekonomik gücünün bânî - yapı ilişkisine nasıl yansımış olabileceği üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın Bânî, Bursa, Osmanlı Mimarisi.

FEMALE FOUNDERS' CONTRIBUTIONS TO ZONING ACTIVITIES in BURSA in EARLY OTTOMAN PERIOD

Abstract

In this study, in which the works made by the founder women in Bursa and its surroundings in the early Ottoman period, the effects of women founders on architecture in the process of being the capital city of Bursa were discussed. The status which the founder women had, the position they had in the society and their economic independence of their fathers or husbands had an effective power on the structures they built. In addition, the founder women, who built the structures, were mainly the members of the palace and it is observed that women from outside the palace also participated in these reconstruction activities from time to time. It is ascertained that especially the women outside the palace were mostly the daughters, wives of the important figures in the society. In this study, the structures built by the founder women in Bursa and its surroundings and the structures on which they had more influence were tried to be determined by classifying on graphs. Besides, by mentioning briefly the biographies of the women, it has been tried to determine the effects of their status on structures, on the built artefacts and the position of women in the society, the authority in politics and it has been emphasised how their economic power might have been reflected on the relationship between the founders - the structures.

Keywords: Female Founder, Bursa, Ottoman Architecture.

*Bu çalışma, "Bursa'da Erken Osmanlı Dönemi'nde Kadın Bânîler ve Eserleri" adlı Yüksek Lisans Tezinin Özetlenmiş Halidir.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren, Osmanlı padişahları ve devlet adamları tarafından, Bursa ve çevresinde birçok yapı inşa ettirilmiştir. Bu yapılar, daha çok toplumun ihtiyaçlarına cevap veren yapılar olduğu tespit edilmiştir. Bu eserler, genellikle cami, mescit, çeşme, hamam, köprü ve tekke oldukları saptanmıştır. Padişahların eşleri, kızları ve saray dışındaki kadın bânilerinde erkek bâniler gibi vakıflar kurarak bu inşa faaliyetlerine katıldıkları görülmüştür. Bu çalışmamızda, Bursa'da Erken Osmanlı Dönemi'ne ait 13 kadın bâni tespit edilmiştir. Bu kadınlardan; 10 tanesi saray mensubu iken, 1'i saray dışından ve 2 kişinin de ebe ve sütanne statüsünde olduğu belirlenmiş olup Bursa'da, toplam 26 adet yapının kadınlar tarafından inşa ettirildiği tespit edilmiştir.

1.ERKEN OSMANLI DÖNEMİ'NDE BURSA'DA YAPI İNŞA ETTİREN KADIN

BÂNİLERİN KİMLİKLERİ

Erken Osmanlı Dönemi'nde, Bursa'nın başkent olmasından sonra şehrin gelişmesi adına, inşa faaliyetlerinde hızlı bir gelişmenin kaydedildiği görülmüştür. Bu inşa faaliyetleri, daha çok saray mensupları, tanınmış devlet adamları ve saray dışından fakat toplumda önemli bir konuma gelmiş şahıslarca gerçekleştirilmiştir. Mimari faaliyetlere ön ayak olan sultanların dışında sarayın en önemli bânileri şüphesiz sultanın eşleri, kızları olmuştur. Erken Osmanlı Dönemi'nde, Bursa'da yapı inşa ettiren kadın bânilerin kimliklerine bakıldığında; Sırp prensesleri, Bizans prensesleri, Rum tekfurlarının kızları ve Türkmen Beylerinin kızları oldukları belirlenmiştir. Padişahlar, yeni kurulmuş olan devletin sınırlarını genişletmek, komşu devletlerle iyi ilişkiler kurma için bu evlilikleri gerçekleştirmişlerdir. (Sakaoglu, 2015: 13) Bu imar faaliyetlerine katılan kadın bânilerden Orhan Gazi'nin eşi, Nilüfer Hatun'un Rum asıllı, I. Murat'ın eşi Gülçiçek Hatun'un ve Yıldırım Bayezid'in eşi Devlet Hatun'un da Hıristiyan kökenli bir aileye mensup olduğu görülmüştür. (Uluçay, 2012: 18-21) . İbni Batuta "Büyük Dünya Seyahatnamesinde", Nilüfer Hatun'un İznik'te ikamet ettiğini, seyahat ettikleri sırada Nilüfer Hatun'un onları karşıladığını ifade etmiştir. Nilüfer Hatun'un, eşi Orhan Gazi'nin olmadığı zamanlarda, gelen elçileri, yolcuları ve misafirleri karşılaması, mimarideki etkin rolü kadar siyaset alanında da önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. (İbni Batuta, 2014: 26)

Sultan eşleri dışında, Sultan kızları da mimari faaliyetlerde etkin rol oynamışlardır. Bunlar arasında, Yıldırım Bayezid'in kızı Hundi Fatma Hatun, I. Murat'ın kızı Nilüfer Hatun söylenilebilir. (Uluçay, 2012: 22) Nilüfer Hatun hakkında çok fazla bilgi bulunamamış olsa da Bursa'da inşa ettirmiş olduğu Hıdırlık Cami'si konumuz açısından önem arz etmektedir. Hundi Fatma Hatun ise, dönemin tanınmış önemli şahsiyetlerinden olan ve Kübreviye Tarikatına mensup, Emir Sultan ile evlenerek onun adına Bursa'da bir külliye inşa ettirmiştir. (Tanman, 1995: 148) Hundi Fatma Hatun hem babası Yıldırım Bayezid'in hem de eşi Emir Sultan'ın isimleriyle, mimari faaliyetlerde daha fazla ön plana çıkmıştır.

Dönemin bir diğer önemli kadın bânileri arasında Çelebi Mehmet'in iki kızı, Selçuk ve Hafsa Hatun sayılabilir. Bu iki kız kardeş, dönemin önemli ailelerinden biri sayılan Çandarlılarla, evlilik yoluyla bağ kurmuşlardır. (Âşık Paşazade, 2003: 176-177) İki kız kardeş hem saraya mensup olmaları, hem de Çandarlı ailesinin gelinleri olmalarından dolayı inşa faaliyetlerinde etkin bir güce sahip olabilmişlerdir. (Engin, 2017: 81) Selçuk Hatun ve Hafsa Hatun örneğinde olduğu gibi, padişah kızlarının önemli devlet adamlarıyla evlilikleri onların mimari girişimlerini daha fazla güçlendirmiştir. (Çıkla, 2006: 76) Saray mensubu olan bir diğer kadın bâni, Hatice İsfendiyar Hatundur. Hatice İsfendiyar Hatun, Selçuk Hatun ve Çandarlı İbrahim Bey'in kızı olup, Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nin tanınmış devlet adamlarından olan Zağanos Paşa'nın da eşidir. (Bursa Selçuk Hatun Cami Vakfiyesi, V.G.M.Y.) Zağanos Paşa'nın, Hatice İsfendiyar Hatun'dan sonraki bir diğer eşi Sitti Hatun da bu dönemin önde gelen bânileri arasında olmuştur. Sitti Hatun'un, önemli bir devlet adamı olan Oruç Bey'in kızı olması ve Zağanos Paşa'nın eşi olması gibi etkenlerden dolayı; Sitti Hatun'u bu söz konusu inşa faaliyetlerindeki rolünü önemli ölçüde etkilemiştir. Hatta Hatice İsfendiyar Hatun'un Bursa'da inşa ettirmiş olduğu "Hatice İsfendiyar Camisinin" bulunduğu alana Sitti Hatun da bir cami, çeşme ve mektepten oluşan bir külliye inşa ettirerek imar faaliyetlerindeki etkin gücünü ortaya koymuştur. (Engin, 2017: 82)

Saray mensubu kadınlar dışında, saray dışından kadınların da bâniliğinden de söz etmek mümkündür. Bunlar arasında Çelebi Mehmet'in dayesi (sütanne) Daye Hatun, Fatih Sultan Mehmet'in ebesi Gülbahar Hatun ve Molla Şerafeddün Kırımın kız kardeşi Şahi Hatun sayılabilir.

Banisi	İnşa Edilen Eserler								
	Cami - Mescit	Türbe	Çeşme	Köprü	Mektep	Medrese	Hama m	Tekk e	İmare t
Nilüfer Hatun	X			X				X	
Gülçiçek Hatun		X				X			X
Nilüfer Hatun (I. Murat'ın kızı)	X								
Devlet Hatun		X							
Hundi Hatun	X	X					X		
Selçuk Hatun	X		X	X					
Hafsa Hatun	X		X						
Daye Hatun	X		X						
Hatice Hatun	X				X				
Sitti Hatun	X		X		X				
Şahi Hatun	X								
Gülşah Hatun		X							
Ebe(Gülbahar) Hatun		X							

Tablo1: Erken Osmanlı Dönemi'nde Kadın Bânilerin Bursa'da İnşa Ettirdiği Yapı Türleri tablosu

ERKEN OSMANLI DÖNEMİ'NDE KADIN BÂNİLERİN BURSA'DA İNŞA ETTİRDİĞİ YAPI TÜRLERİ

Osmanlı Devleti'nin Erken Dönemi'nde, başta Bursa olmak üzere, önemli şehirlerde yoğun olarak inşa edilen yapı türünün başında, cami ve mescit gelmektedir.(Gündüz Küskü, 2014:127)Erken Osmanlı Dönemi'nde, Bursa İli merkez ve diğer İlçelerinde, kadın bâniler tarafından yaptırılan cami ve mescit sayısının dokuz adet olduğu,bunlardan iki tanesi, mescit, yedi tanesinin de cami olduğu görülmüştür. Kadın bâniler tarafından yoğun bir şekilde inşa edilmiş olan bu yapılardan, altısının padişah kızlarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan bir tanesinin bir sultan eşine ait olduğu, geriye kalanların ise; bir tanesi Çelebi Mehmet'in Dayesi (sütanne) olan Hatun'a ait iken, diğeri de saray mensubu olmayan, Molla Şerafedün Kırım'ın kız kardeşi, Şahi Hatun'a ait olduğu tespit edilmiştir.

Kadınların inşa ettirmiş olduğu camilerin, plan ve mimari özelliklerine bakıldığında ise; Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun tarafından inşa edilen "Darphane Mescidi", Erken Osmanlı Dönemi mimarisinde, kadınların inşa faaliyetinin başlangıç örneği sayılması açısından önemlidir. Mescidin, günümüzdeki durumu hakkında herhangi bir bilgiye sahip değil fakat farklı kaynaklardan elde edilen

bilgiler sayesinde, plan ve mimari özelliklerine ulaşılabilmekteyiz. 14. yüzyıla tarihlendirilen mescidin kuzey güney doğrultusunda uzanan, dikdörtgen planlı, ahşap çatılı ve bezeme açısından oldukça sade bir mimariye sahiptir. (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 1983: 41) I. Murat’ın kızı Nilüfer Hatun tarafından inşa ettirilen Hıdırlık Cami, (15.yy), kare planlı, tek kubbeli olarak inşa edilmiştir.(Plan 1)Cami küçük ölçekli oldukça sade bir mimariye sahiptir. Camide, en dikkat çeken kısım, son cemaat yerine girişi sağlayan eyvan tarzındaki bölümdür. Bu bölüm beden duvarını aşan yüksekliğiyle, camiye bir hareketlilik kazandırmıştır. (Foto 1) Yıldırım Bayezid’in kızı Hundi Fatma Hatun tarafından eşi Emir Sultan için inşa ettirdiği külliyeinin ana elamanı olan cami, 1795 yılında tamamen yıkılmış olup, 1804 yılında, III. Selim tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Cami, ilk inşa edildiğinde, harim mekânının altı kubbe ile örtülü, çok kubbeli olarak inşa edildiği bazı kaynaklarda geçmektedir.(Gabriel, 1958: 131) III. Selim Dönemi’nde ise, tek kubbeli olarak inşa edilmiştir. (Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eserler, 1983: 56) (plan 2) (Foto 2) Cami, Erken Osmanlı Dönemi mimari özelliklerinden uzak, süsleme özellikleri tamamen Barok ve Rokoko tarzını yansıtmaktadır. (Tanman, 1995: 148) Caminin iç mekânında, özellikle minber ve mihrabında Osmanlı’nın Batılılaşma dönemi mimari etkileri açıkça görülmektedir.

Cami inşa ettiren bir diğer önemli kadın bâniler Çelebi Mehmet’in kızları, Selçuk Hatun ve Hafsa Hatun’undur. Selçuk Hatun’un inşa ettirmiş olduğu Selçuk Hatun Cami, kitabesinden hareketle H.845 M. 1450 yılına tarihlendirilmektedir. (Gabriel, 1958: 151) Camikare planlı, tek kubbeli ve küçük ölçekli olarak inşa edilmiştir (Plan 3)Cami, tek kubbe ile örtülü harim mekânı ve üç gözlü son cemaat revakından oluşan iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Yapının üç gözlü son cemaat revakı, beden duvarını aşacak şekilde tasarlanmış olup, caminin süsleme açısından en dikkat çekici kısmı olmuştur. Bu kısımda, tuğla malzeme ile altıgen şekilli geometrik bezemeler ve tuğlaların yatay ve dikey şekilde dizilmesiyle oluşturulmuş zikzak motifleri, bu cepheyi yapının en bezemeli bölümü yapmıştır. (Foto 3) Tuğla malzemenin süsleme unsuru olarak kullanıldığı bir diğer alan ise, caminin güney cephesinde yer alan iki pencere arasına yerleştirilmiş olan sağır niş olmuştur. Bu nişin iç yüzeyinde, tuğlaların “Opus Reticulatum”(Antik Roma duvar örgüsü) dediğimiz tarzda dizilmesiyle süslenmiştir. (Engin, 2017: 42) (Foto 4)

Selçuk Hatun’un kız kardeşi Hafsa Hatun’un inşa ettirmiş olduğu Bedreddin Cami, plan ve mimari özellikleriyle, Selçuk Hatun Camisi ile pek çok yönden aynı özelliklere sahiptir. Bedreddin Cami, H.855 M.1451 yılında inşa edilmiş olup, tek kubbeli oldukça sade bir mimariye sahiptir. (Baykal, 1993:128) (Plan 4)Bedreddin Caminin, Selçuk Hatun camisindeki gibi en dikkat çeken bölümü, son cemaat yerini oluşturan “kalkan duvarı” olmuştur. Bu bölümde, tuğla malzeme kullanılarak zikzak motifleri, üçgen ve altıgen motiflerinden oluşan geometrik bezemelere yer verilmiştir. (Foto 5) Bunun dışında caminin iç mekânında herhangi bir bezemeye yer verilmemiş, oldukça sade bir görünüme sahiptir.

Selçuk Hatun’un kızı, Hatice İsfendiyar ve Oruç Beyin kızı Sitti Hatun, cami inşa ettiren diğer kadın bânilerdir. İki kadın bâninin, Zağanos Paşa’nın eşleri olmaları ve birbirine yakın bir alana ikisinin de cami inşa ettirmiş olması dikkat çekmektedir. Hatice İsfendiyar Hatun, annesi Selçuk Hatun ile “İsfendiyar Caminin” bâniliğini üstlenirken, Sitti Hatun, inşa ettirmiş olduğu “Sitti Hatun Caminin” yanına birde mektep ve çeşme ekleyerek bir külliye yaptırmıştır. İki kadın bâninin inşa ettirmiş olduğu camilerde, plan ve mimari formun birbirine yakın olduğu görülmüştür. Hatice İsfendiyar Cami, 1451-1481 yılları arasında inşa edilmiş, kare planlı, tek kubbeli camiler grubuna girmektedir. (Bursa Kültür Varlıkları Envanteri, 109), (Plan 5) Cami, sade bir mimariye sahip olup bezeme açısından en dikkat çeken kısmı, son cemaat revakını oluşturan kalkan duvarıdır. Kalkan duvarının yüzeylerinde tuğla malzeme yatay şekilde dizilmesiyle oluşturulmuş bezemeler görülmüştür (Foto 6). Sitti Hatun Cami, H. 864 M. 1456 yılında inşa edilmiş, kare planlı, tek kubbeli camilerden olup, caminin bezeme açısından tek hareketli bölümü, son cemaat revakını oluşturan kalkan duvarı olduğu görülmüştür. (Baykal, 1993: 29) (Plan 6) Bu bölüm, üç gözlü olup cephe yüzeylerinde tuğla malzeme ile oluşturulan zikzak motiflerine yer verilmiştir (Foto 7). Caminin iç mekânında, beden duvarlarında ve pencerelerin alınlık kısımlarında, izi kalmış kalem işi süslemeler, farklı dönemlerde yapılan restorasyonlar esnasında eski formuna göre düzenlenmiştir.

Saray mensubu dışında olan kadınlarında cami yaptırdıkları görülmüştür. Bu kadınlar arasında Çelebi Mehmet'in dayesi (sütanne) ve Molla Şerafeddün Kırım'ın kız kardeşi Şahi Hatun'u söyleyebiliriz. Çelebi Mehmet'in dayesinin inşa ettirmiş olduğu Daye (Taya Kadın) Cami, 1426 yılından önce bir zaviye olarak kullanıldığı farklı kaynaklarda geçmektedir. (Baykal,1993: 115) Cami, enine düzenlenmiş dikdörtgen plana sahip ve düz ahşap çatı ile örtülmüştür.(Engin, 2017: 55) Cami, son cemaat revakı ve iç mekânında kullanılan ahşap malzeme ile dikkat çekmektedir. Son cemaat revakında yer alan taşıyıcıların ahşap olması ayrıca iç mekânda kadınlar mahfili ve tavanda kullanılan ahşap malzemenin iç ve dış cephelerde bir bütünlük sağladığı görülmüştür. Caminin iç mekânını aydınlatan pencereler, yapının en dikkat çeken bir diğer bölümüdür. Bu pencere açıklıkları, geniş kaval silmelerle sınırlandırılmış olup, derin niş veya oyuklar içerisine yerleştirilmiştir (Foto 8).

Molla Şerafeddün Kırım'ın kız kardeşi Şahi Hatun tarafında inşa ettirilen Fıskırık (Duhteri Şeref) Cami, 15.yüzyıla tarihlendirilmekte olup, kare planlı, tek kubbeli olarak inşa edilmiştir.(Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler, 1983: 62) Caminin, son cemaat yerini oluşturan kalkan duvarında, tuğla malzeme ile oluşturulmuş yaba ve merdiven tarzındaki bezemeler dışında cami, oldukça sade bir mimariye sahiptir.(Engin, 2017:71) (Foto 9)

Kadın bânilerin, camilerden sonra en fazla söz sahibi olduğu yapı türü, türbeler olmuştur. Genelde bu türbeleri inşa ettirenler, saray mensubu kadınlar olup kendileri için inşa ettirdikleri görülmüştür. I. Murat'ın eşi Gülçiçek Hatun, inşa ettirdiği türbesi ile padişah anneleri içinde kendi adına ilk defa türbe inşa ettirmesi açısından önemlidir. (Ertuğrul, 1996: 236)Gülçiçek Hatun Türbesi, kare planlı, sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülü bir plana sahiptir (Plan 7).Türbenin girişi önünde yer alan revak bölümü, tıpkı bir caminin son cemaat yerini andırması açısından dikkat çekmektedir. (Foto 10) Türbede kullanılan bu revak sistemi, Gülçiçek Hatun'un oğlu Yıldırım Bayezid'in Türbesinde de rastlanılmaktadır. (Daş, 2013: 73)Bir diğer türbe örneği ise, Yıldırım Bayezid'in eşi Devlet Hatun'a aittir. Türbe tamamen mermer malzemedir, baldekan tarzı olarak inşa edilmiş olup, üst örtüsü içten kubbe, dıştan külah ile örtülmüştür (Plan 8)- (Foto 11). Türbenin kubbe iç kısmında ise bitkisel bezemelere yer verilmiştir. (Foto 12)

Yıldırım Bayezid'in kızı Hundi Fatma Hatun'a atfedilen Emir Sultan Türbesi, üzerinde yer alan kitabeden hareketle, Sultan Abdülaziz tarafından XIX. yüzyılda yeniden inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. (Baykal, 1993: 209)Türbe, sekizgen bir plana sahip, üzeri kubbe ile örtülmüştür (Plan 2). Türbe, ilk yapıldığında, bu plan ile inşa edilmiş olma ihtimali yüksek olup, pek çok kaynak da bu yönde fikir belirtmektedir. (Engin, 2017: 33) Türbe, bezeme açısından, Osmanlı'nın Batılılaşma Dönemi mimari etkileri taşımaktadır. Türbenin iç mekânında Batılılaşma Dönemi'nin etkilerinin en yoğun hissedildiği bölüm, kubbe iç kısmında yer alan yaprak motifi ve onun etrafında dolanan gösteren kıvrık dallar, stilize edilmiş bitkisel bezemelerden oluşmaktadır (Foto 13). Bu dönemde türbe yaptıran diğer kadın bânilerden biri de Fatih Sultan Mehmet'in eşi Gülşah Hatun olup kendi adına inşa ettirdiği türbeyi 15.yüzyılda Muradiye Cami Külliyesi içerisinde inşa ettirmiştir. Türbe, kare planlı ve kubbeyle örtülü olup, giriş bölümü eyvan şeklinde oluşturulmuştur (Plan 10) Türbe, süsleme açısından oldukça sade bir mimariye sahipken, yapıda dikkat çeken tek bölüm eyvan tarzındaki girişi olmuştur (Foto 14) Saray dışından kendi adına türbe inşa ettiren kadın bânilerden biri de Fatih Sultan Mehmet'in ebesi Gülbahar (Ebe) Hatun olmuştur. Gülbahar Hatun'un inşa ettirmiş olduğu Ebe Hatun Türbesi, mimari ve süsleme özellikleri bakımından oldukça sade bir görünüme sahiptir (Foto 15). Türbe, Devlet Hatun'un kendi adına inşa ettirmiş baldekan tarzındaki türbesiyle, plan açısından benzerlik göstermektedir. Fakat süsleme açısından oldukça sade ve mütevazı özellikler taşımaktadır.

Erken Osmanlı Dönemi'nde kadın bânilerin inşasında söz sahibi olduğu bir diğer yapı, çeşmeler olmuştur. Kadın bâniler, camilerinin yanına birer çeşme yaptırmışlardır. Bunlardan dördü tespit edilmiştir. Çelebi Mehmet'in Dayesi tarafından inşa ettirilen Daye Hatun Caminin(1426) avlusunda bulunan çeşme, camiyle olan mimari özelliklerinden dolayı Daye Hatun'a atfedilir. Çeşme sivri kemer alınlıklı olup, tuğla malzeme, çeşmenin iç yüzeyinde yatay ve dikey şekilde dizilmesiyle bezenmiştir (Foto 16). Bir diğer çeşme örneği, Selçuk Hatun Camisinin (1450) güneybatı kısmına yerleştirilmiş olan yan yana iki bağımlı çeşmedir (Foto 17). Çeşmenin üzerinde herhangi bir kitabesi mevcut değildir fakat Selçuk Hatun Cami kitabesinde, bu çeşmeden bahsedilmesinden dolayı cami ile aynı döneme tarihlendirilmektedir. Çeşme, sivri kemer alınlıklı, taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiş, oldukça sade

bir yapıdadır. Hafsa Hatun tarafından inşa ettirilmiş olan Bedreddin Cami avlusunda yer alan çeşmenin de kitabesi mevcut değildir. Fakat cami ile mimari form ve bezeme programındaki benzerliklerden dolayı aynı döneme tarihlendirilmektedir. Bedreddin Cami Çeşmesi, sivri kemer alınlıklı oldukça sade bir görünüme sahiptir (Foto 18). Diğer bir çeşme de Zağanos Paşa'nın eşi Sitti Hatun'un inşa ettirmiş olduğu Sitti Hatun Camisinin (1459) avlusunda yer almaktadır. Çeşme bezeme açısından sade bir düzenlemeye sahip olup, taş ve tuğlanın ardışık olarak dizilmesiyle almaşık duvar tekniğiyle inşa ettirilmiştir (Foto 19).

Kadınların inşa ettirmiş olduğu çeşmelerin ortak özelliği, süsleme unsurundan uzak, sade olarak inşa ettirmişlerdir. Bu çeşmeler, aynı avluda buldukları camilerle malzeme ve süsleme açısından bir bütünlük göstermişlerdir.

Kadınların bu dönemde inşa ettirdiği iki köprüden biri Nilüfer Hatun'a, diğerinin de Selçuk Hatun'a ait olduğu tespit edilmiştir. Köprülerden biri, Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun'un inşa ettirdiği "Nilüfer Köprüsü"ve bir diğeri, Çelebi Mehmet'in kızı Selçuk Hatun'un inşa ettirdiği "Mihraplı Köprüsüdür". (Gabriel, 1958:197) Nilüfer Köprüsü XIV. yüzyıla tarihlenen, Osmanlı'nın Erken Dönemi'ne ait önemli bir örnek iken; orijinal haliyle günümüze gelememiş, sonraki dönemlerde yapılan çeşitli onarım ve eklemelerle orijinalliğini yitirmiştir.(Engin, 2017: 17) Foto 20) Selçuk Hatun'a ait Mihraplı Köprüsü ise; kaderine terk edilmiş ve sadece birkaç kemer açıklığı günümüze ulaşabilmiştir (Foto 21).

Bu dönemde Bursa'da kadınların bâniliğini üstlendiği iki mektepten biri, Zağanos Paşa'nın eşi Sitti Hatun'un yaptırdığı sıbyan mektebidir. Mektebin, herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır, ancak mektep, aynı avluda yer alan Sitti Hatun Cami ve çeşmeyle mimari form, kullanılan malzeme ve bezeme programı açısından benzer özellikler göstermesi sebebiyle cami ile aynı dönemlere tarihlendirilmektedir (Foto 22). Bir diğer mektep ise; Selçuk Hatun'un kızı, Zağanos Paşa'nın eşi, Hatice İsfendiyar'ın inşa ettirmiş olduğu mekteptir. Hatice İsfendiyar Hatun'un inşa ettirdiği bu mektep,Emir Sultan Camisine yakın bir yerde yetimlere mahsus bir okul olarak yaptırdığı H.906 tarihli vakfiyeden anlamaktayız. (Selçuk Hatun Cami Vakfiyesi, V.G.M.Y) Fakat bu mektepten günümüze kadar her herhangi bir iz kalmamıştır.

Bursa'da Erken Osmanlı Dönemi'nde, kadın bânilere ait yalnızca bir medrese yapısı tespit edilebilmiştir. Bu medresenin, I. Murad'ın eşi Gülçiçek Hatun'a ait olduğu bilinmektedir. Gülçiçek Hatun türbesinin karşısında yer alan ve Cumhuriyet Dönemi'ne kadar eğitime devam eden bu medreseden günümüze gelen herhangi bir yapı bulunmamaktadır. (Kaplanoğlu, 1994: 58)Bu dönemde kadın bânilere ait, yalnızca bir imaret yapısı tespit edilmiştir. Gülçiçek Hatun'un, Bursa Altıparmak Mahallesi'nde, Gülçiçek Hatun Türbesi'nin yanına inşa ettirdiği bu medreseden, günümüze kadar hiçbir kalıntı gelmemiştir. (Ayverdi, 1966: 61)

Erken Osmanlı Döneminde, kadın bânilere ait yalnızca bir hamam yapısı görülmüştür. Bu hamam yapısı da, Yıldırım Bayezid'in kızı, Fatma Hundi Hatun tarafından yaptırılmıştır. Hamam, geçirdiği restorasyonlar neticesinde günümüze ulaşabilmiştir (Foto 23).

Kadın bâniler, bu dönemde tekke yapılarının inşasında da etkili olmuşlardır. Özellikle bu dönemde, Bursa'ya gelen molla ve şeyhler için dergâhlar inşa edilmiştir. Nilüfer Hatun'un yaptırdığı tekke yapısı hakkında, bilgi elde edilememiş olursa da, Nilüfer Hatun'un inşa ettirdiği bu yapının siyasi ve toplumsal açıdan dönem için, büyük bir önem arz ettiği söylenebilmektedir.

KADINLARIN İNŞA ETTİRDİĞİ YAPILARDA MALZEME VE SÜSLEME

Kadınların inşa ettirdiği yapılarda yoğun olarak taş ve tuğlanın bir arada kullanılmıştır. Taş ve tuğla malzemenin, inşa dışında süsleme programlarında da yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Özellikle tuğla malzemenin, camilerin son cemaat revakını oluşturan "Kalkan duvarında" yatay –dikey şekilde, zikzak motifi, merdiven motifi gibi daha çok bezeme ögesi olarak kullanıldığı görülmüştür. (Foto 6,7,8,13) Camiler dışında türbelerde de tuğla malzeme yoğun olarak süslemede kullanılmıştır. Gülçiçek Hatun Türbesinin revak bölümünde, Gülşah Hatun Türbesinin giriş bölümünde görülmektedir.

Taş ve tuğla dışında; camilerde ahşap malzeme minber, pencere sövelerinde, harime girişlerde ve mahfilerde kullanılmıştır. Kadınların yapılarında çini malzeme kullanımının çok sınırlı olduğu görülmüştür. Çini malzemeye, Selçuk Hatun Caminin kalkan duvarında rastlanılmıştır. Bu dönemde mermer malzemeye, kadın bânilerin yapılarında çok az rastlanılmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Erken Dönemi'nde gelişme gösteren mimari faaliyetlerin önemi kadar bu yapıların yaptırılmasını sağlayan yapıların bânileride bu mimari unsurun büyük bir parçasını oluşturmaktadır. Kadınların, yapıların inşa sürecinde yapı üzerindeki etkileri, kimlikleri, yapıyı yaptırma amaçları gibi unsurlar önem taşımaktadır. Erken Osmanlı Dönemi'nde Bursa'da imar edilen yapıların inşasında, kadın bânilerin de erkek bâniler kadar söz sahibi olduğu gözlenmiştir. Bu kadınların daha çok saray mensubu olduğu ve saray dışındaki kadınların da zaman zaman bu inşa faaliyetlerine katıldığı görülmüştür.

Erken Osmanlı Dönemi'nin kadın bânileri arasında, Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun, ilk sırada gelmektedir. Nilüfer Hatun, Osmanlı sarayının yabancı kökenli ilk kadın sultanı ve ilk kadın bânisi olduğu söylenilebilir. Yarhisar Tekfurunun kızı olan Nilüfer Hatun, Müslüman olduktan sonra Bursa ve çevresinde birçok yapı inşa ettirerek imar faaliyetlerine katılmıştır. Nilüfer Hatun, Bursa'da, bir mescit, bir tekke ve bir köprü yaptırarak, kadınlar arasındaki ilk inşa faaliyetlerinin başlamasını da sağlamıştır. Nilüfer Hatun'un bâniliği, bu yapılarla; dini, ekonomi ve sosyal alana hizmet sunması açısından önem taşımaktadır. Köprü yapısı o dönemin şartlarına göre değerlendirildiğinde, ekonomi alanında büyük katkılar sunması ve bununla bir kadın tarafından inşa ettirilmesinin büyük bir ayrıcalık olduğu söylenilebilir. Nilüfer Hatun'un da köprü gibi bir yapının bâniliğini üstlenmesi ekonomik alandaki özgürlüğünü göstermektedir.

Bu dönemin bir diğer önemli kadın bânisi, Gülçiçek Hatun'dur. I. Murat'ın Rum asıllı eşi olan Gülçiçek Hatun'un, Bursa'da inşa ettirdiği külliye ile diğer kadın bânilerden daha fazla yapıda söz sahibi olduğu görülmüştür. Gülçiçek Hatun'un, bir cami bir medrese, bir türbe ve bir imaret yapısından oluşan bir külliye inşa ettirmesi ile yeni kurulan devletin ekonomik, sosyal, dini ve eğitim alanlarına katkı sağlamak istemiş olmalıdır. Fakat bu yapılardan günümüze sadece türbe kalabilmiştir. Gülçiçek Hatun'un bu türbesi, sultan anneleri içinde kendi adına ilk türbeyi inşa ettirmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Böylece sonraki dönemlerde, kadın bâniler arasında kendi adına türbe inşa ettirme geleneğini de başlatmış olduğunu söyleyebiliriz. Sultan eşlerinin yanı sıra, sultan kızlarının da imar faaliyetlerine katıldıkları görülmüştür. Yıldırım Bayezid'in kızı Hundi Fatma Hatun, dönemin önde gelen isimlerinden olan, Kübreviyye Tarikatı mensubu Emir Sultan ile evliliği menakıp kitaplarına konu olmuştur. Hundi Fatma Hatun, eşi Emir Sultan için inşa ettirdiği cami ile topluma büyük katkılar sağlamıştır. Hundi Fatma Hatun'un inşa ettirdiği cami, günümüze orijinal olarak gelememiş olsa da, o dönemin şartlarına göre değerlendirildiğinde bâniliğini üstlendiği bir camide isminin geçmesi önem taşımaktadır.

Çelebi Mehmet'in iki kızı Selçuk Hatun ve Hafsa Hatun dönemin diğer önemli kadın bânileri arasındadır. İki kız kardeş, dönemin önemli ailelerinden sayılan Çandarlılarla evlilik yoluyla bağ kurmuşlardır. İki kız kardeş, hem Çelebi Mehmet'in kızları olmaları hem de Çandarlı ailesinin gelinleri olmaları nedeniyle yapı yaptırmada çok daha fazla söz sahibi oldukları görülmüştür. Selçuk Hatun, Bursa'da bir cami, çeşme ve köprü yaptırarak o dönemin; sosyal, dini ve ekonomik yapısına katkılar sunmuştur. Selçuk Hatun'un kız kardeşi Hafsa Hatun ise, Bursa'da bir cami ve bir çeşme yaptırmıştır. Selçuk Hatun'un kızı Hatice İsfendiyar Hatun, dönemin bir diğer önemli kadın bânilerindedir. Hatice İsfendiyar Hatun, Fatih Sultan Dönemi'nde önemli devlet adamlarından olan Zağanos Paşa'nın eşi olması ve saray mensubu olması imar faaliyetlerine katılımını büyük oranda etkilemiştir. Hatice İsfendiyar Hatun, Bursa'da annesi Selçuk Hatun ile birlikte bir cami ve ayrıca bir sıbyan mektebi yaptırmıştır. Yaptırmış olduğu bu mektepten günümüze herhangi bir kalıntı ulaşamamış olsa da, eğitime vermiş olduğu ehemmiyeti göstermesi açısından önemlidir.

Bursa'da imar etkinliklerine katılan bir diğer kadın bânisi ise, Sitti Hatun olmuştur. Sitti Hatun'un, dönemin önde gelen devlet adamlarından Oruç Bey'in kızı ve Zağanos Paşa'nın eşi olmasından dolayı yapı yaptırma konusunda saray mensubu kadın bâniler kadar etkili olduğu

gözlenmiştir. Hatta Sitti Hatun, Hatice İsfendiyar Hatun'un inşa ettirmiş olduğu caminin bulunduğu alana, bir cami bir çeşme ve bir mektep inşa ettirmiş ve Hatice İsfendiyar ve Sitti Hatun'un, Zağanos Paşa'nın eşleri olmalarından dolayı, aralarındaki rekabetin imar faaliyetlerine yansımış olabileceğini söyleyebiliriz.

İmar faaliyetlerine katılan bir diğer grup kadın bânî ise, saray dışından olanlardır. Bu kadın bânîler arasında; Çelebi Mehmet'in sütanesi, Daye Hatun, Fatih Sultan Mehmet'in ebesi, Gülbahar Hatun ve Molla Şerafeddün Kırım'ın kız kardeşi, Şahi Hatundur. Çelebi Mehmet'in sütanesi Daye Hatun, Bursa'da bir cami inşa ettirirken, Fatih Sultan Mehmet'in ebesi Gülbahar Hatun, kendi adına bir türbe inşa ettirmiştir. Molla Şerafeddün Kırım'ın kız kardeşi Şahi Hatun ise; bir cami inşa ettirerek inşa faaliyetlerine katılmıştır.

Sonuç olarak kadın bânîler, Bursa'nın başkent olma sürecinde erkek bânîler kadar imar faaliyetlerine katılmışlardır. Özellikle yeni kurulmuş bir devletin, ihtiyacına cevap verecek tarzda yapılar inşa ettirdikleri görülmüştür. Bu yapılar arasında; cami, çeşme, sıbyan mektebi, tekke, yapıları ilk sırada gelmektedir. Kadınların inşa ettirmiş oldukları camilerin; küçük ölçekli ve tek kubbeli olarak mahalle aralarına inşa ettirdikleri gözlemlenmiştir. Kadınlar, inşa ettirdikleri eserlerle, kendi kimliklerini ve devletin gücünü, bu yapılarda vücut bulmasını sağlamışlardır. Osmanlı'nın Erken döneminde, kadın bânîlerle başlayan bu imar etkinlikleri, sonraki dönemlerde kadın bânîler için bir öncü sayılmıştır.

KAYNAKÇA

ÂşıkPaşazade, (2003), *Osmanoğulları'n Tarihi*, Koç Kültür yayınevi, İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1989), *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murad Devri*, (Birinci Baskı) İstanbul, Fetih Cemiyet Yayınevi.

Ayverdi, E. H. (1989), *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, (Birinci Baskı), İstanbul, Fetih Cemiyet Yayınevi, s.544.

Bölükbaşı, Çıkla, A.(2006), Erken Osmanlı Devletinde Kadınların Mimari Alandaki Hamiliği (1299-1512), sayı 19, *Sanat Tarihi Yıllığı*, s.73-90.

Daş, E.(2007), *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)*, (Birinci Baskı), İstanbul, Gök kubbe Yayınevi.

Engin, H.(2017), *Bursa'da Erken Osmanlı Dönemi'nde Kadın Bânîler ve Eserleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.

Gabriel, A. (1958), *Bir Türk Başkenti Bursa*, İstanbul, Acar Yayınevi.

Sakaoğlu, N. (2015) *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, (Birinci Baskı), İstanbul, Alfa Yayınevi.

Tanman, B. (2012), Bursa ve Çevresinde Erken Dönem Osmanlı Tarikat Yapıları, *Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları*.

Uluçay, M. Ç.(2012), *Padişahların Kadınları ve Kızları*, (Altıncı Baskı), Ankara, Ötüken Yayınevi.

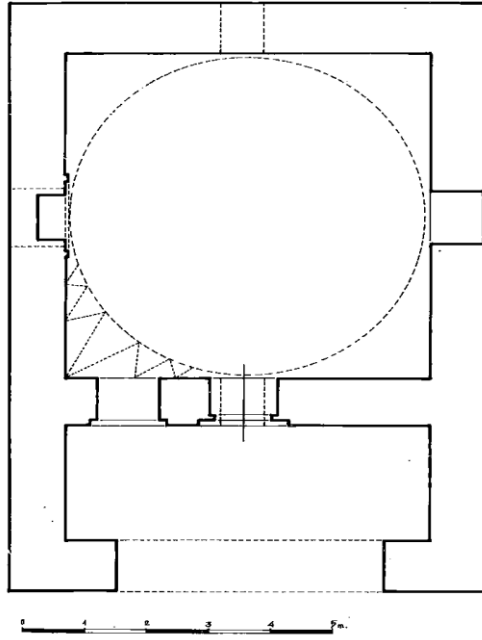
Uluçay, M. Ç. (2012), *Haremden Mektuplar*, (Beşinci Baskı), İstanbul, Ötüken Yayınevi.

Diğer kaynaklar;

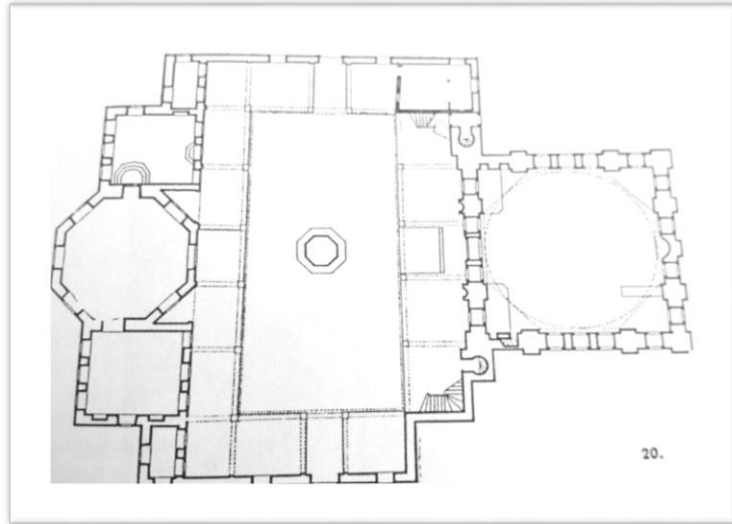
Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler (1983), (Bursa İli Merkez), Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Bursa Selçuk Hatun Cami Vakfiyesi, VGMİY, Mücedded Anadolu Defteri, 608/223 Numaralı Defter, sayı 384, sıra 333.

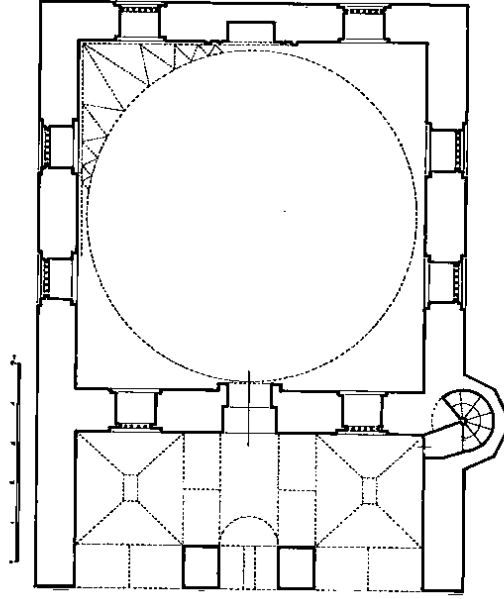
PLANLAR

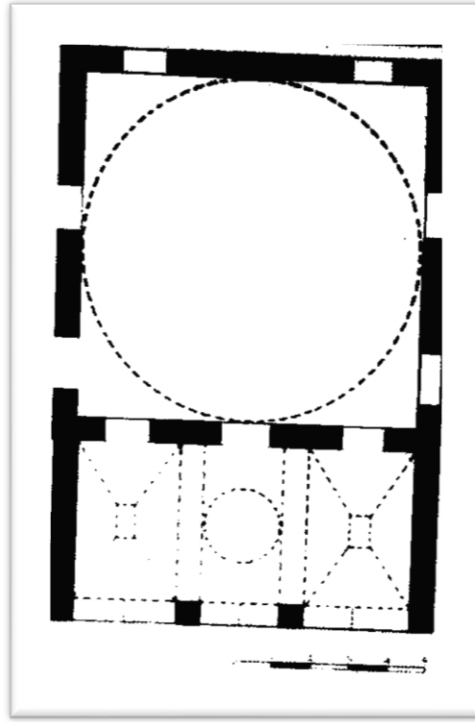
Plan 1: Hıdırlık Cami (Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler ’den)

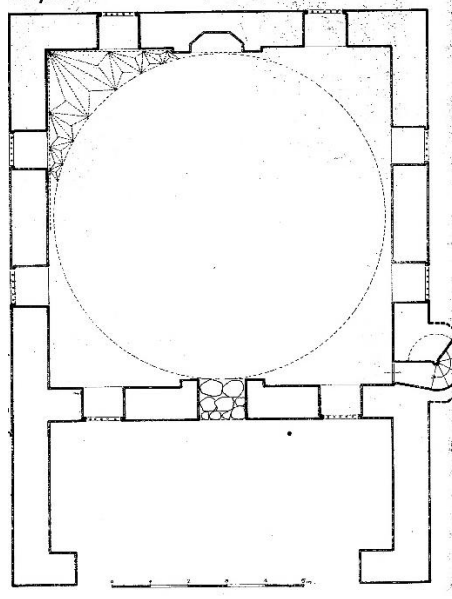
Plan 2: Emir Sultan Cami ve Türbesi(Abdullah Kuran’dan)

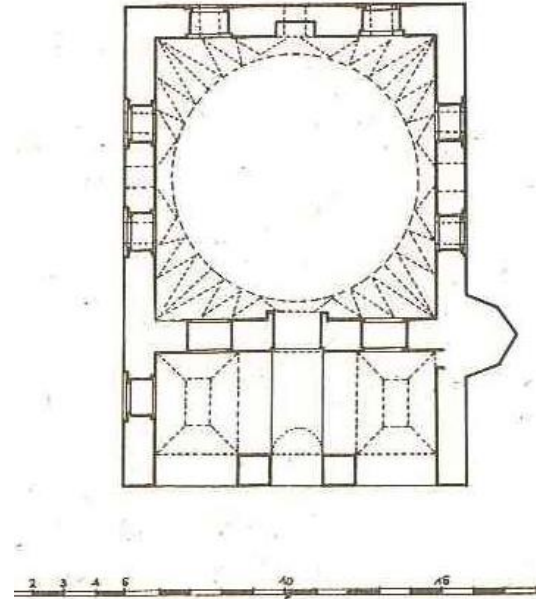
Plan 3: Selçuk Hatun Cami(Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler ’den)

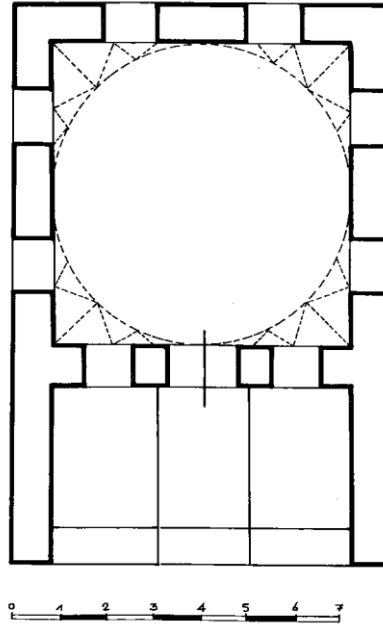
Plan 4: Hafsa Hatun (Bedreddin) Cami (Kazım Baykal’dan)

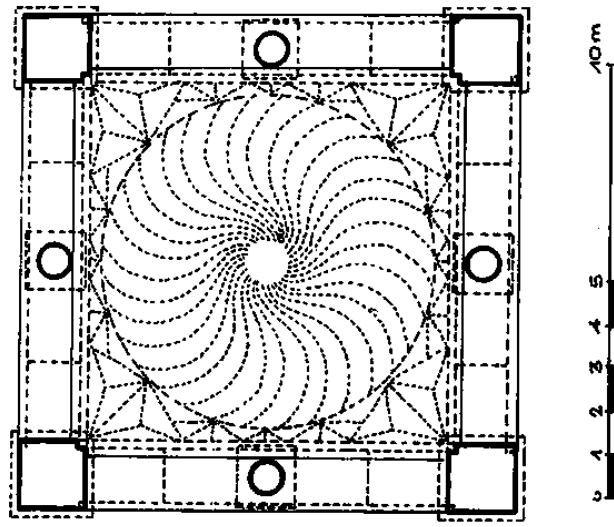
Plan 5: Hatice İsfendiyar-i Cami (Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler ’den

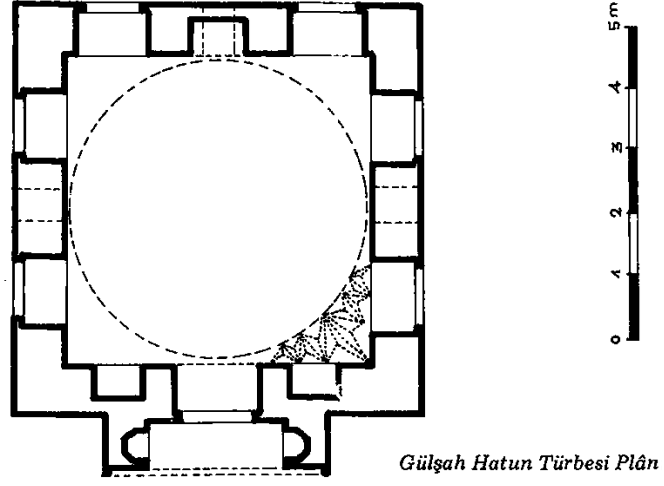
Plan 6: Sitti Hatun (Kanberler) Cami (Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler ’den)

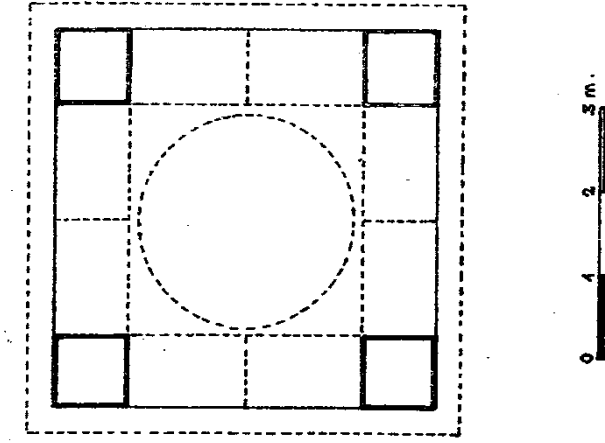
Plan 7:Gülçiçek Hatun Türbesi (Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserlerden)

Plan 8: Devlet Hatun Türbesi (Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler ’den)

Plan 9: Gülşah Hatun Türbesi (Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler ’den)

Plan 10: Ebe (Gülbahar) Hatun Türbesi (Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler ’den)

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Hıdırlık Cami Son Cemaat Yerinden Görünüm

Fotoğraf 2: Emir Sultan Cami Genel Görünümü

Fotoğraf 3: Selçuk Hatun Cami Kalkan Duvarından Bir Görünüm

Fotoğraf 4: Selçuk Hatun Cami Güney Cephede Yer Alan Sağır Pencereden Görünüm

Fotoğraf 5: Bedreddin (Hafsa Hatun) Cami ve Kalkan Duvarından Görünüm

Fotoğraf 6: Hatice İsfendiyar Cami Kalkan Duvarından Görünüm

Fotoğraf 7: Sitti Hatun Cami Kuzey Cephe ve Kalkan Duvarından Görünüm

Fotoğraf 8: Daye (Taya Kadın) Cami İç Mekândan Görünüm

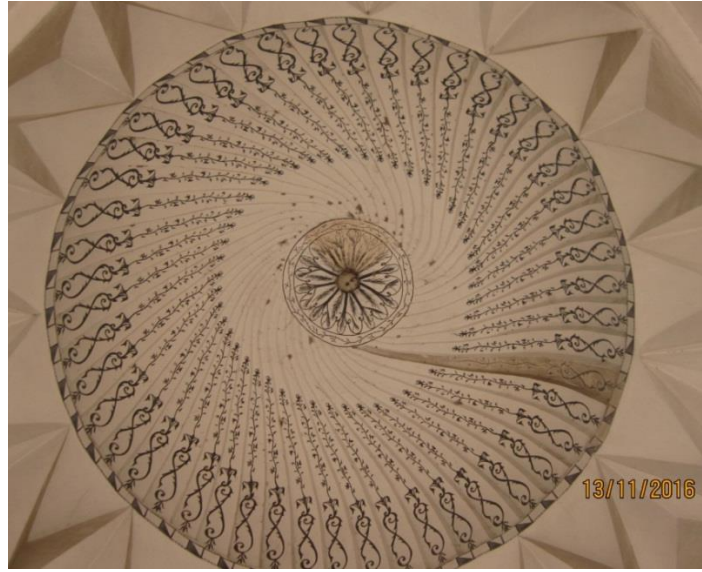
Fotoğraf 9: Fıskırık (Duhteri Şeref) Cami Kalkan Duvarından Genel Görünüm

Fotoğraf 10: Gülçiçek Hatun Türbesi, Revak Bölümünden Görünüm

Fotoğraf 11: Devlet Hatun Türbesi Genel Bir Görünüm

Fotoğraf 12: Devlet Hatun Türbesi Kubbe İçi Süslemesi

Fotoğraf 13: Emir Sultan Türbesi Kubbe İçi Süslemelerinden Detay

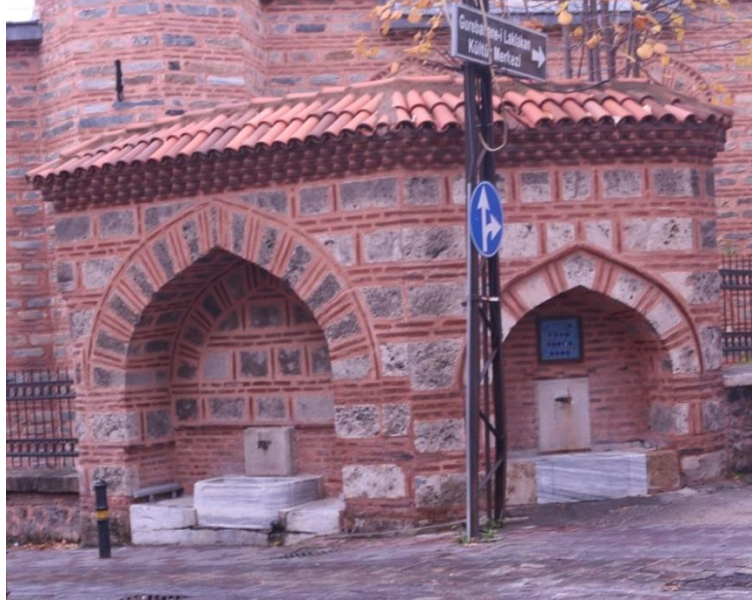
Fotoğraf 14: Gülşah Hatun Türbesi Giriş Bölümü

Fotoğraf 15: Ebe Hatun (Gülbahar) Türbesinden Genel Bir Görünüm

Fotoğraf 16: Daye (Taya Kadın) Cami Çeşmesi

Fotoğraf 17: Selçuk Hatun Cami Çeşmelerinden Genel Görünüm

Fotoğraf 18: Bedreddin (Hafsa Hatun) Cami Çeşmesi Genel Görünüm

Fotoğraf 19: Sitti Hatun Çeşmesi Genel Görünüm

Fotoğraf 20 Nilüfer Hatun Köprüsü Tahliye Gözleri (Erkan Atak'tan)

Fotoğraf 21: Mihraplı (Selçuk Hatun) Köprüsü Genel Görünümü

Fotoğraf 22: Sitti Hatun Mektebi Genel Görünümü

Fotoğraf 23: Emir Sultan Hamamı Genel Görünüm

(<http://fotograf.bursa.com.tr/emirsultan-hamami/>) Erişim Tarihi 06/06 /2017